

D'N BLIKKEN EMMER

HEEMKUNDEKRING DE RIPS

De Ripse Pael door Jacques van der Velden

Putten ende palen

Het gezegde '*als puntje bij paaltje komt*': een verbastering van '*als putje bij paaltje komt*', herinnert aan de uitdrukking '*putten ende palen*' of '*puttepalen*': een grens vastleggen door *putten* (kuilen, greppels, grachten) te graven en *palen* te slaan. Op de kaart van Matthijs van der Laeck uit 1669 zijn de *Cuijl bij Bunthorst*, *De Loeff* en de *Vosse Cuijlen* aangegeven met een rondje en de *Pael achter 't Sandt*, *Den Wijser*, *Rijtiens Pael*, *Ripsen Pael* en *Gemerts Middelpael* met een driehoekje. Symbolen voor *putten* en *palen*? Hoe het ook zij, op deze kaart staat de oudste vermelding van het woord *rips* en daarover gaat dit verhaal

“putten en palen”

Afb.1 *Ripsen pael*, grenspaal tussen Gemert en Bakel – Milheeze.

Ripse paal

Er is al het een en ander over *De Rips* geschreven. Eerst heeft men gedacht dat de plaatsnaam *De Rips* afkomstig was van de waterloop *De Rips*. Bij nader inzien bleek de bebouwde kom van *De Rips* af te wateren op de *Peelse Loop* in plaats van *De Rips*, dus heeft men dit idee verlaten. Vervolgens heeft men de verklaring voor de plaatsnaam *De Rips* gezocht bij de *Ripse Paal* omdat dat de oudste vermelding is. Dat leidt vanzelf weer tot de vraag; wat betekent dan de *Ripse Paal*? Het woord *paal* of *grenspaal* zal voor iedereen duidelijk zijn: als kunstmatige grenstekens dienden dikwijls een *paal* of *staak*. Blijft de vraag; wat betekent dan *rips*? Dit soort namen, ook wel veldnamen of toponiemen genoemd, zeggen iets over de plaatselijke toestand in het verleden. Dikwijls betreft het landschapselementen, zoals bij de meeste grenspalen. Daar ga ik dus verder van uit. Omdat *rips* ook iets zou kunnen zeggen over de grenspaal zelf heb ik bij gebrek aan beter een tekening van *Gemerts Middelpael* opgenomen. Omdat de *Stegebergse Paal* er ook zo uit ziet ga ik er van uit dat de *Ripse Paal* hetzelfde uiterlijk had en dus geen bijzondere kenmerken bezat waaruit *rips* verklaard zou kunnen worden.

"de betekenis van de paal"

Afb.2 Geemerdtzen Middelpael 16e eeuw.

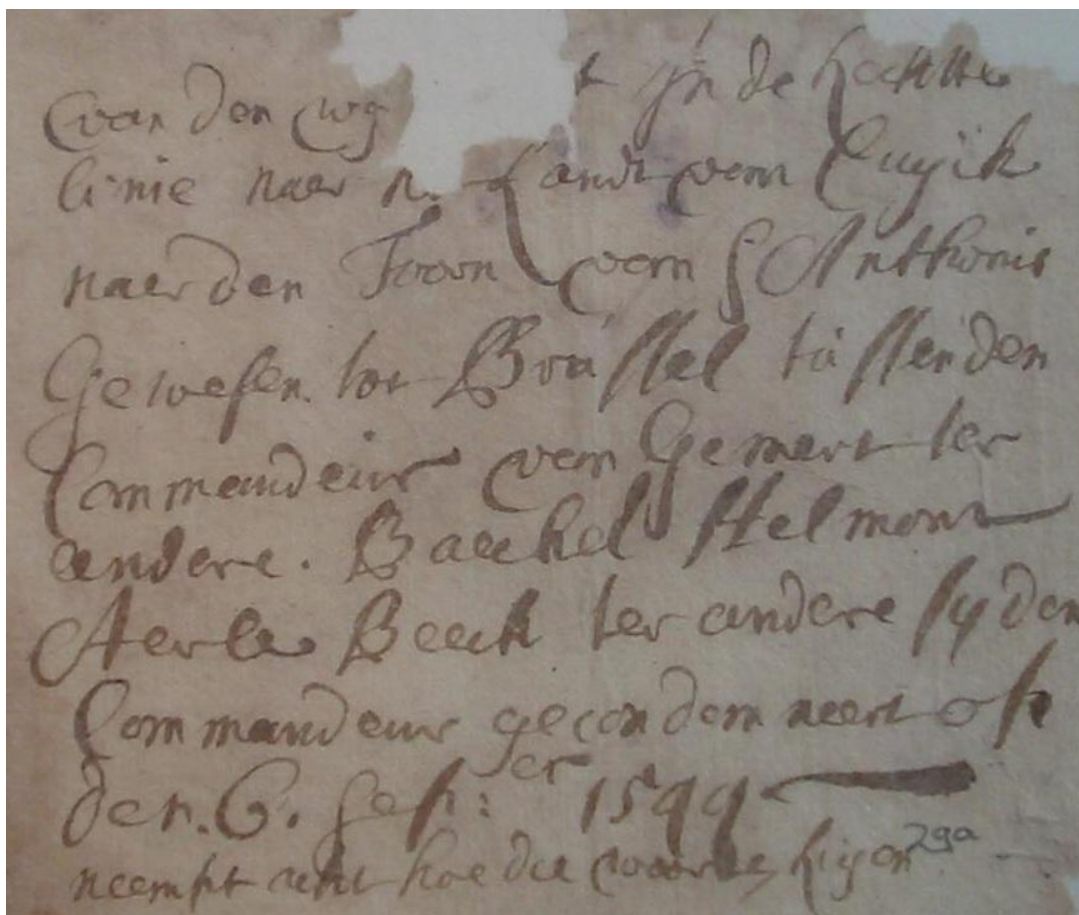
Rips uit risp

Het Nederlands blijkt bij het combineren van de medeklinkers *s* en *p* een absolute voorkeur te hebben voor de volgorde *sp*, uitzonderingen hierop zijn een paar leenwoorden en het woord *rups*. De woorden die oorspronkelijk op *ps* eindigden, hebben daarom een *ps* → *sp* wisseling ondergaan. De Antwerpse en de Noord-Brabantse dialecten echter hebben een *ps*-voorkeur. Dat onder druk van de standaardtaal die voorkeur aan het verdwijnen is, neemt niet weg dat een *risp* → *rips* wisseling vroeger kan hebben plaats gehad. Dat is in ieder geval zeker gebeurd in de 1e helft van de 16e eeuw met de Gemertse waternaam *De Rips*. Het lijkt mij daarom heel waarschijnlijk dat *rips* uit *risp* is ontstaan. Voor deze stelling zijn helaas geen bewijzen gevonden, daarvoor zijn de bronnen ontoereikend.

Rispe

Het woord *rispe* 'vertakte bloeiwijze, bos(je), bundel' dat in het Duits nog steeds in gebruik is lijkt mij een goede kandidaat voor een verklaring, omdat daarmee een passend landschapselement kan worden afgeleid. Dat geldt niet voor de waternaam *De Rips*, omdat daarvan aangenomen wordt dat de *p* van *apa* 'water, rivier' komt, terwijl in de plaats *De Rips* geen echte waterloop bestaan heeft. In de 15e eeuw betekende *rispe* 'takken, takwerk, struikgewas, struiken'. Dit woord is waarschijnlijk verwand aan de Oudhoogduitse (voor 1100) vorm **rispahi**, **hrispahi** 'bussel, bundel, struikgewas'.

Afb.3 Van den wyser voort in de rechte linie naer het Landt van Cuyck naer den Toorn van S Anthonis. Gewezen tot Brussel tussen den Commandeur van Gemert ter eendere, Baeckel Helmont Aerle Beeck ter andere syden. Commandeur gecondemneert (=veroordeeld) op den 6 September 1544. Neempt acht hoe de woorden ligen.

Rijs uit ris

De basis van *rijs* is *ris*, een woord dat ook terug te vinden is in de naam van de nabijgelegen grenspaal *Lange Rijser*: oorspronkelijk *Langhrijse* in 1325. Dit toponiem wordt uitgelegd vanuit het kernwoord *ris* 'paal of tak of een streng van in elkaar gedraaide takken'. *Ris* komt overeen met het Standaardnederlandse woord *rijs*, dat we kennen uit samenstellingen zoals *rijspalen* en *rijshout*, materialen die in onze zeeveringen verwerkt worden. Ook komt het voor in plantnamen zoals *gagelrijs*, *berkenrijs*, *wilgenrijs*, *rijsheide* (struikheide) en *rijsbes* (struik uit de heifamilie). In het Oudnederlands (voor 1200) betekende *ris* 'loot, takje, twijg'. De plaatsnaam *Risuic* 'Rijswijk' is daar een voorbeeld van.

Hris-p-ahi

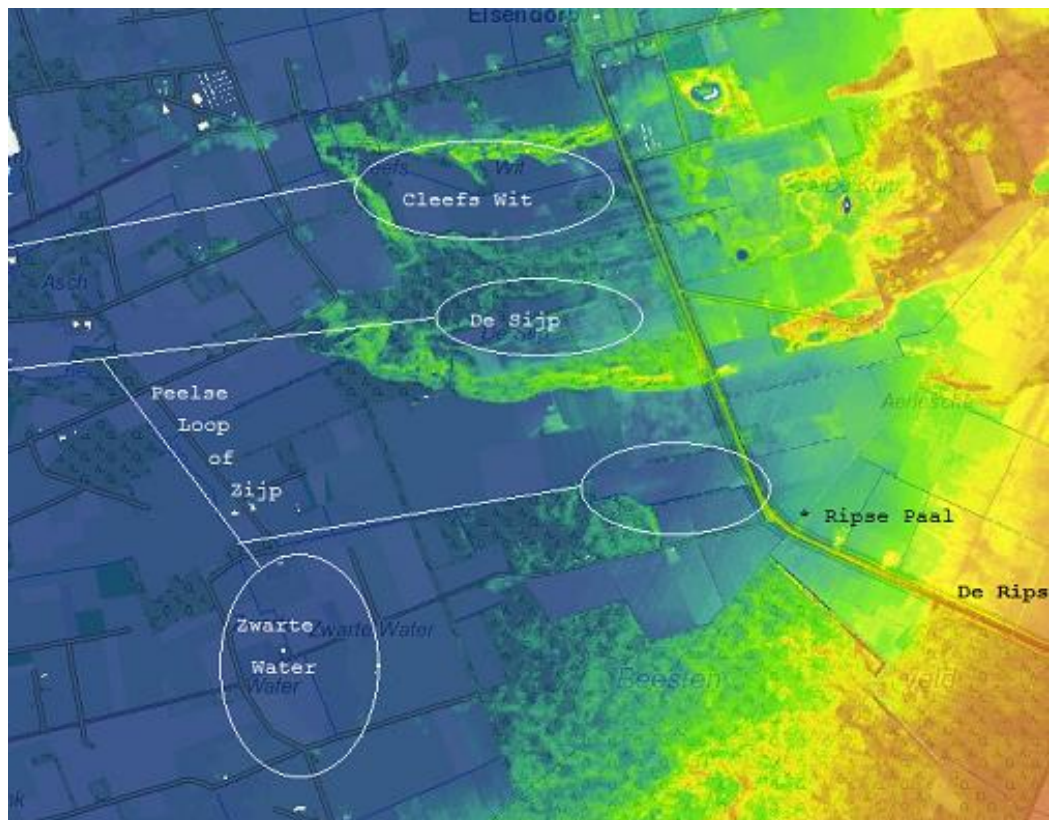
Het gereconstrueerde Oergermaanse basiswoord voor *Rijs* is **hrisa* < **hreisa* 'tak, twijg'. Uit daarmee verwante werkwoorden blijkt dat de kernbetekenis 'het bevende, trillende' moet zijn geweest. De *p*-uitbreiding benadrukt een 'krullende, golvende' beweging. Het *ahi*-achtervoegsel is een verzameluitbreiding 'veel van hetzelfde'. Samengevat: een verzameling struikgewas met dunne buigzame takken.

“ de diverse
schrijfvarianten “

“een gebied met veel
struikgewas”

Afb. 4 Actueel hoogtebestand Nederland. Schematische voorstelling omgeving *De Rips*

De Rips

De Peel was tot aan de 20e eeuw een open gebied, waar de kerktorens aan de overkant duidelijk zichtbaar waren. Een verzameling struikgewas kon daarin al gauw een markant oriëntatiepunt vormen. Verder naar het oosten, waar het op de *Peelse Loop* afwaterende gebied van *De Sijp* en het *Zwarte Water* overging in wat drogere gronden, bevond zich een gebied met struikgewas, dat men **De Rips** noemde. Van belang als leverancier van brandhout, geriefhout en hout voor vlechtwerk. Op de westrand van dit gebied liep een limietscheiding, die de grens moest vormen tussen Gemert en Bakel. Deze grenslijn was gericht op de kerktoren van Sint Antonis in het Land van Cuijk. Een van de grenspalen die het dichtste bij dat gebied met struikgewas was gelegen werd daarom **De Ripse Paal** genoemd. Zo stel ik me dat voor en zo zou het geweest kunnen zijn. Rips: een gebied met veel struikgewas.

Afb.5 Een kudde schapen met herder in een open landschap bij een vennetje en wat struikgewas.

Bronnen:

- Nederlandse spreekwoorden en gezegden, lemma 1295. *als putje bij paaltje komt*, F. Stroet.
- Lief en Leed in en over de Oude peel, 1982, M. van den Brand, *Kaart van Matthijs van der Laeck*, 1669.
- Houtvesterij De Peel, hoofdstuk 3. *Ontginningen in de Rips*, S. Hoeymakers.
- Gemerts Heem 1980-1, *De Gemertse Peel van 1434 tot 1871*, pagina 19 Peelse loop of Zijp, A. Otten.
- Gemerts Heem 1980-4, *De Rips en de Beek, Schrijfwijzen en verklaring voor Rips*, A. Otten.
- Gemerts Heem 1996-2, *Gelimiteerde grensconflicten*, S. van Wetten.
- Gemerts Heem 1997-1, *Langs de Palen: Oude grens is historisch monument*, Jan Timmers.
- Gemerts Heem 1998-1, *Dorp De Rips*, B. Ploegmakers.
- Afbeelding 1 Collectie RHCe 0175592, afbeeldingen 2-3 RHCe Archief nr. 3181, vrl.nr. VIII/e/2/18/3.
- www.ahn.nl Actueel hoogtebestand Nederland.
- www.watwaswaar.nl Kadaster Gemert Noord-Brabant Sectie C blad 4, perceel 55 heide, *Borne dite Rijps*.
- www.wnt.inl.nl Historische woordenboeken op Internet. Vnmw *rijs* en mnw *rijs* (I).
- www.dwds.de Etymologisches Wörterbuch des Deutschen (nach Pfeifer). Lemma *Reis*, *Rispe*.
- Veenderijterminologie in Nederland en Nederlandstalig België, pagina 185, *rijsheide* H. Crompvoets.
- Laatmiddeleeuws landschap en veldnamen in de Baronie van Breda, hoofdstuk 3.1.7 *Rijs*, Chr. Buiks.
- Van d'n Aabeemd tot de Zwijnsput, Pagina 233 *Rijs/Rijzer*, H. Beijers en G. Van Bussel.
- www.deurnewiki.nl Lange Rijser (toponiem). Mhd. *Ris*. T. Spamer.
- Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde, jaargang 68, 1951, pagina 159 *Hrispa Rips*, A Weijnen.
- Brabants Heem Jaargang 8, 1956, pagina 19, *de Rips*.
- Nederlandse plaatsnamen herkomst en historie, lemma *Rips hrispahi*, G. van Berkel en K. Samplonius.
- Woordenboek van de Brabantse dialecten, DI 3, hoofdstuk 2.5.1, *sp en ps in het Brabants*, R. Belemans en J. Goosens.
- Etymologisch woordenboek van het Nederlands, Ke-R, lemma *Rijs*, M. Philippa, F. Debrabandere e.a.
- Landesgeschichtliches Informationssystem Hessen. *Rispe: mit buschigem Niederwald bewachsenes Gelände*.

